

ĐẠI HỌC QUỐC GIA TP. HỒ CHÍ MINH
KHOA KINH TẾ

GS. TS NGUYỄN THỊ CÀNH

GIÁO TRÌNH
PHƯƠNG PHÁP & PHƯƠNG PHÁP LUẬN
NGHIÊN CỨU KHOA HỌC KINH TẾ

(TÁI BẢN LẦN THỨ NHẤT, CÓ SỬA CHỮA VÀ BỔ SUNG)

NHÀ XUẤT BẢN
ĐẠI HỌC QUỐC GIA TP HỒ CHÍ MINH

ĐẠI HỌC QUỐC GIA TP. HỒ CHÍ MINH
KHOA KINH TẾ
GS.TS. NGUYỄN THỊ CÀNH

GIÁO TRÌNH

**PHƯƠNG PHÁP & PHƯƠNG PHÁP LUẬN
NGHIÊN CỨU KHOA HỌC KINH TẾ**

(Tài bản lần thứ nhất, có sửa chữa và bổ sung)

**NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA
TP HỒ CHÍ MINH - 2007**

GIÁO TRÌNH
PHƯƠNG PHÁP & PHƯƠNG PHÁP LUẬN
NGHIÊN CỨU KHOA HỌC KINH TẾ
(Tái bản lần thứ nhất, có sửa chữa và bổ sung)
GS-TS Nguyễn Thị Cảnh

NHÀ XUẤT BẢN
ĐẠI HỌC QUỐC GIA TP HỒ CHÍ MINH

Khu phố 6, phường Linh Trung, quận Thủ Đức, TP HCM
ĐT: 7242181, 7242160 + (1421, 1422, 1423, 1425, 1426)

Fax: 7242194

Email: vnuhp@vnuhcm.edu.vn

* * *

Chịu trách nhiệm xuất bản:

TS. HUỖNH BÁ LÂN

Biên tập:

PHẠM ANH TÚ

Sửa bản in:

TRẦN VĂN THẮNG

Trình bày bìa:

XUÂN THẢO

Người / Đơn vị liên kết

KHOA KINH TẾ - ĐHQG TPHCM

GT.02. KT(V)

DHQG.HCM-07

486-2007/CXB/300-34/ĐHQGTPHCM

KT.GT.658-07 (T)

In 500 cuốn khổ 14,5 x 20,5cm tại Công ty in Hưng Phú. Số ĐKKHXB: 486-2007/CXB/300-34/ĐHQGTPHCM. Quyết định xuất bản số: 126/QĐ-ĐHQGTPHCM/TB ký ngày 8/8/2007. In xong và nộp lưu chiểu tháng 12/2007.

LỜI NÓI ĐẦU

Giáo trình môn học “Phương pháp và phương pháp luận nghiên cứu khoa học kinh tế” được sử dụng làm tài liệu giảng dạy cho học viên cao học, nghiên cứu sinh thuộc các chuyên ngành kinh tế, nhằm cung cấp các phương pháp, phương pháp luận khoa học là cơ sở cho học viên có cách tiếp cận khoa học khi tiến hành nghiên cứu hoặc thực hành nghiên cứu những vấn đề kinh tế theo các mức độ khác nhau (nghiên cứu đề tài khoa học, thực hiện các chuyên đề tiểu luận, làm luận văn cao học và luận án tiến sĩ). Ngoài ra, giáo trình này cũng có thể giới thiệu cho sinh viên năm cuối bậc đại học tham khảo khi thực hiện chuyên đề thực tập tốt nghiệp hay viết khóa luận tốt nghiệp. Qua gần bốn năm xuất bản (xuất bản lần đầu vào đầu năm 2004), giáo trình “Phương pháp và phương pháp luận nghiên cứu khoa học kinh tế” không chỉ phục vụ làm tài liệu giảng dạy môn học cùng tên cho các chương trình giảng dạy sau đại học của Khoa Kinh tế – Đại học Quốc gia TP HCM, mà còn phục vụ bạn đọc gần xa trong cả nước. Tác giả cuốn sách cũng đã nhận được rất nhiều ý kiến đóng góp khích lệ cũng như những ý kiến đóng góp chân tình của các bạn đọc từ Thái Nguyên, Hà Nội đến TP HCM... Để đáp ứng nhu cầu đào tạo đảm bảo chất lượng cao và phục vụ bạn đọc tốt hơn, tác giả cuốn sách đã chỉnh sửa một số sai sót trong các chương và cập nhật, đưa vào các thí dụ tình huống minh họa trong từng chương để người đọc dễ hiểu hơn trong lần tái bản này. Ngoài ra, trong lần chỉnh sửa này, tác giả đã thiết kế một chương mới (chương 7) nhằm phục vụ người đọc hiểu rõ hơn như thế nào là các phương pháp nghiên cứu định tính, phân biệt chúng với các phương pháp nghiên cứu định lượng, điều kiện áp dụng từng phương pháp, cũng như cách kết hợp các phương

pháp định tính và định lượng như thế nào trong một nghiên cứu. Đặc biệt, với sự trợ giúp của ThS. Hoàng Thọ Phú, (giảng viên Khoa Kinh tế, đã tham gia khóa học “Phương pháp luận nghiên cứu xây dựng chỉ số cạnh tranh cấp tỉnh tại Việt Nam” do Dự án “Nâng cao năng lực cạnh tranh Việt Nam – VNCI” tài trợ), trong chương 8 đã bổ sung một mục giới thiệu khái quát về quy trình nghiên cứu thiết kế chỉ số năng lực cạnh tranh cấp tỉnh tại Việt Nam. Trong mục này đã giới thiệu phương pháp thu thập và xử lý số liệu trên chương trình STATA để có được kết quả xây dựng các trọng số theo phân tích nhân tố làm cơ sở xây dựng chỉ số cạnh tranh cấp tỉnh tại Việt Nam.

Như đã nêu ở lần đầu xuất bản, giáo trình này có thể cung cấp cho học viên cao học và bạn đọc quan tâm các kiến thức cơ bản về cách thức hình thành các vấn đề nghiên cứu, các bước tiến hành một nghiên cứu, các phương pháp nghiên cứu định lượng và nghiên cứu định tính, các phương pháp thu thập thông tin, dữ liệu và các phương pháp phân tích số liệu trong nghiên cứu, các nội dung và trình tự nội dung của một báo cáo khoa học như báo cáo một đề tài nghiên cứu hoặc luận văn thạc sỹ, luận án tiến sỹ. Ngoài ra, giáo trình này còn giới thiệu cho người đọc các thí dụ tình huống cụ thể cùng các phụ lục liên quan đến hình thành một đề cương nghiên cứu đề tài khoa học, đề cương luận văn tốt nghiệp, đề cương luận án tiến sĩ và một kiểu thiết kế bảng hỏi được áp dụng trong nghiên cứu kinh tế, nghiên cứu đánh giá môi trường kinh doanh trong quá trình hội nhập. Giáo trình cũng giới thiệu những vấn đề nghiên cứu kinh tế trên các khía cạnh vĩ mô và vi mô, qua đó có thể gợi ý cho học viên, sinh viên lựa chọn vấn đề nghiên cứu mà mình quan tâm, làm cơ sở cho việc lựa chọn đề tài luận văn, luận án và có thể là đề tài

nghiên cứu khoa học trong tương lai. Trong các nội dung trình bày sẽ có các câu hỏi thảo luận về bài tập tình huống có liên quan, đồng thời gợi ý các chuyên đề (tiểu luận) có thể vận dụng các phương pháp được học như thế nào.

Kết cấu nội dung giáo trình gồm có 8 chương và phần phụ lục. Trình tự sắp xếp các chương và nội dung của mỗi chương được phác thảo như sau:

Chương 1: với tiêu đề “Khoa học và Nghiên cứu khoa học” trình bày những vấn đề liên quan đến các khái niệm chung như khoa học và nghiên cứu khoa học, hiện tượng và tư duy khoa học, các loại khoa học, cộng đồng khoa học và nhà nghiên cứu, phương pháp và quan điểm khoa học, các bước tiến hành quá trình nghiên cứu...

Chương 2: trình bày sâu về việc hình thành và luận giải vấn đề nghiên cứu như trần trở, vật lộn với vấn đề nghiên cứu như thế nào, mức độ lí thuyết và thực nghiệm trong một nghiên cứu, các khái niệm, định nghĩa và mô hình nghiên cứu, vai trò của lí thuyết và tài liệu quá khứ...

Chương 3: tập trung vào những vấn đề quan trọng cần được luận giải đối với người nghiên cứu về việc lựa chọn một thiết kế nghiên cứu đầy đủ trong nghiên cứu thực nghiệm. Cụ thể hơn, chương này sẽ giới thiệu các thiết kế nghiên cứu khác nhau, cấu trúc vấn đề, vấn đề nhân-quả, thử nghiệm cổ điển và các yêu cầu trong thiết kế nghiên cứu.

Chương 4: giới thiệu các đo lường trong nghiên cứu. Nghiên cứu thực nghiệm phần lớn thường áp dụng các đo lường (phép đo). Nguyên nhân để thu thập dữ liệu là phải có được những thông tin quan trọng cho vấn đề nghiên cứu với sự khảo sát kĩ lưỡng. Chất lượng của thông tin phụ thuộc

hiều vào thủ tục, cách thức đo lường được sử dụng trong thu thập số liệu. Vì vậy trong chương này sẽ đề cập đến khái niệm về đo lường, mức độ hay chia độ đo lường, tầm quan trọng của giá trị và độ tin cậy của đo lường.

Chương 5: thu thập số liệu và nguồn số liệu. Mục đích của chương này là xem xét (1) chúng ta muốn nói gì qua thu thập số liệu, (2) nguồn số liệu thu thập là gì, (3) tìm ở đâu ra số liệu đúng, và (4) làm thế nào để thu thập được số liệu phù hợp cho các loại nghiên cứu khác nhau và cho vấn đề nghiên cứu cụ thể. Các nội dung liên quan sẽ được đề cập trong chương này bao gồm nguồn số liệu sơ cấp và thứ cấp, các phương pháp thu thập số liệu sơ cấp (phương pháp quan sát, khảo sát và phỏng vấn).

Chương 6: giới thiệu các vấn đề liên quan đến chọn mẫu và xác định kích thước mẫu điều tra thu thập số liệu. Cụ thể, trong chương này sẽ trình bày ba vấn đề chính đó là tại sao lại chọn mẫu, các khái niệm về chọn mẫu, chọn mẫu xác suất và chọn mẫu phi xác suất, các công thức và thí dụ về tính kích thước mẫu.

Chương 7: mục đích của chương này là giới thiệu các phương pháp nghiên cứu định tính, phân biệt sự khác nhau giữa nghiên cứu định tính và nghiên cứu định lượng, bàn luận về các trường hợp sử dụng các phương pháp nghiên cứu định tính. Trong chương này cũng sẽ trình bày phương pháp phân tích số liệu định tính, các quan điểm phân tích số liệu định tính và định lượng.

Chương 8: trình bày các phương pháp phân tích số liệu. Mục đích của chương này là đưa ra cách thể hiện đơn giản về việc phân tích số liệu như thế nào. Xác định vấn đề và chọn

phương pháp phân tích. Có một số phương pháp phân tích số liệu định lượng được giới thiệu trong chương này bao gồm phân tích một biến, phân tích hai biến qua bảng chéo, phân tích bảng chéo với biến thứ ba, các phương pháp phân tích hồi quy đơn giản và đa biến, và các biến giả trong phân tích hồi qui. Ngoài ra, chương 8 còn giới thiệu tóm lược về quy trình thu thập và xử lý số liệu định lượng trên chương trình STATA nhằm tính toán các trọng số theo nhân tố là cơ sở để xây dựng chỉ số cạnh tranh cấp tỉnh của Việt Nam do dự án “Nâng cao năng lực cạnh tranh Việt Nam – VNCI” thực hiện.

Chương 9: giới thiệu cách trình bày và viết báo cáo cuối cùng phản ánh kết quả nghiên cứu và trình bày các gợi ý lựa chọn vấn đề nghiên cứu trong các lĩnh vực kinh tế. Ở đây sẽ xem xét hai nội dung chủ yếu, đó là các yêu cầu đối với một báo cáo nghiên cứu hay của một luận văn, luận án khoa học, cấu trúc và các phần của một bản báo cáo nghiên cứu, một bản luận văn cao học hay luận án tiến sĩ. Ngoài ra, chương này sẽ trình bày một số gợi ý cho thực hiện bài tập hay tiểu luận môn học, một thí dụ về bài tập tiểu luận môn học, cũng như giới thiệu một số gợi ý về các lĩnh vực nghiên cứu kinh tế trên các giác độ vĩ mô và vi mô làm cơ sở cho lựa chọn đề tài luận văn, luận án của sinh viên.

Phần phụ lục: Giới thiệu một số mẫu đề cương về đề tài nghiên cứu khoa học, đề cương luận văn cao học và luận án tiến sĩ đã bảo vệ thành công. Ngoài ra, phần phụ lục cũng giới thiệu Bảng hỏi thu thập thông tin đánh giá môi trường kinh doanh làm cơ sở đánh giá xếp hạng cạnh tranh ở mức độ quốc gia.

Giáo trình được biên soạn dựa trên các tài liệu, giáo trình, sách được sử dụng giảng dạy trong các trường đại học

kinh tế và quản trị kinh doanh ở nhiều nước trên thế giới như Anh, Mỹ, Thái Lan... Cụ thể, các nội dung cơ bản của giáo trình này được biên soạn chủ yếu dựa vào các tài liệu:

- (1) Sách “Các phương pháp nghiên cứu trong nghiên cứu kinh doanh – Hướng dẫn thực hành”, của các giáo sư Pervez N. Ghauri (Đại học Gronigen, Hà Lan), giáo sư Kjell Gronhaug (Đại học Kinh tế và Quản trị kinh doanh Bergen, Na Uy), giáo sư Ivar Kristianslund (Trường quản trị Oslo, Na Uy) do Nhà xuất bản Prentice Hall (Vương quốc Anh) phát hành lần đầu, năm 1995, tái bản lần thứ 5, năm 1999;
- (2) Sách “Các phương pháp nghiên cứu xã hội – Các cách tiếp cận định tính và định lượng” của tác giả W. Lawrence Neuman (Đại học Wisconsin, Hoa Kỳ), do Công ty Giáo dục Pearson, tái bản lần thứ 4, năm 2000;
- (3) Các thông tin, tư liệu thực tế do tác giả tích lũy qua quá trình nghiên cứu và cộng tác nghiên cứu với các Viện nghiên cứu khoa học kinh tế trong và ngoài nước, cũng như qua quá trình hướng dẫn nghiên cứu sinh, sinh viên cao học thuộc các chương trình đào tạo kinh tế và quản trị kinh doanh trong và ngoài nước.

Tuy nhiên, tác giả vẫn mong muốn nhận được các ý kiến đóng góp của bạn đọc để lần tái bản tiếp theo cuốn giáo trình này sẽ được hoàn thiện hơn. Mọi đóng góp xin gửi về địa chỉ:

GS.TS. Nguyễn Thị Cành
Bộ môn Tài chính-Ngân hàng
Khoa Kinh tế
Đại học Quốc gia TP. Hồ Chí Minh
Tel: 08 7242589; Fax: 08 722 0851;
Email: ntcanh@vnuhcm.edu.vn

CHƯƠNG 1

KHOA HỌC VÀ NGHIÊN CỨU KHOA HỌC

Chương này trình bày các mục chính sau đây:

- 1.1. Các khái niệm về khoa học và nghiên cứu
 - 1.1.1. Khoa học
 - 1.1.2. Sự kiện (hiện tượng) và tư duy khoa học
 - 1.1.3. Các loại khoa học
 - 1.1.4. Cộng đồng khoa học và nhà nghiên cứu
 - 1.1.5. Các tiêu chuẩn của cộng đồng khoa học
 - 1.1.6. Phương pháp và quan điểm khoa học
 - 1.1.7. Các bài báo và tạp chí trong khoa học
 - 1.1.8. Khoa học như một quá trình biến đổi
- 1.2. Các bước tiến hành quá trình nghiên cứu
 - 1.2.1. Các bước tiến hành nghiên cứu
 - 1.2.2. Thí dụ các bước thực hiện một đề tài/đề án nghiên cứu

1.1. CÁC KHÁI NIỆM VỀ KHOA HỌC VÀ NGHIÊN CỨU

1.1.1. Khoa học

Khoa học là một định chế xã hội và là con đường để sản sinh ra tri thức. Tầm quan trọng của khoa học trong xã hội hiện đại giống như một nền tảng để tìm kiếm các tri thức là sự liên kết với sự chuyển giao xã hội con được gọi là cuộc cách mạng công nghiệp. Kiến thức khoa học được tổ chức thành những lí thuyết. Các nhà khoa học thu thập dữ kiện qua sử dụng các kĩ thuật chuyên dụng, và sử dụng dữ kiện để ủng hộ hoặc loại bỏ lí thuyết.